

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ, ВЧИНЕНІ ПІД ЧАС ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО ТА ДІЗНАВАЧА ІЗ ПРОКУРОРОМ

КОГУТ Іван Анатолійович - аспірант кафедри кримінального права та процесу, асистент кафедри кримінального права та процесу, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

<https://orcid.org/0000-0001-9900-2273>

УДК 343.1

DOI: <https://doi.org/10.32782/LAW.UA.2024.3.23>

У статті визначено, що наявність помилок є типовою для будь-яких процесів, і кримінальне провадження не є винятком. Водночас допущення помилок під час досудового розслідування має критичне значення для всього кримінального провадження. Автор виокремлює групу правопорушень, які можуть бути вчинені лише під час взаємодії слідчого або дізнавача з прокурором. Такий підхід пояснюється наявністю окремого об'єкта посягання – суспільні відносини, що забезпечують авторитет органів досудового розслідування та прокуратури, а також суб'єктивним складом.

Проведений аналіз наукових досліджень та законодавства дозволив виокремити два основні підходи до юридичної відповідальності аналізованих суб'єктів. Перший підхід полягає у притягненні слідчого, дізнавача та прокурора до відповідальності уповноваженими суб'єктами безпосередньо. Другий підхід полягає у застосуванні кримінально-процесуальної відповідальності, яка реалізується через окрему ухвалу слідчого судді. При цьому в обох випадках суб'єкт притягнення до юридичної відповідальності залишається незмінним.

Ключові слова: кримінальне провадження, досудове розслідування, слідчий, дізнавач, прокурор, юридична відповідальність, взаємодія.

Постановка проблеми

Будь-яка діяльність має великий набір характеристик, однією з яких можуть бути помилки. Це в подальшому стає причиною створення перешкод, які суттєво ускладнюють або взагалі унеможливають досягнен-

ня мети цієї діяльності. Кримінальне провадження не є винятком і може мати значний обсяг матеріалів, потребувати виконання численних процесуальних дій та прийняття відповідних рішень, зокрема таких, що стосуються застосування обмежень фундаментальних прав людини. Враховуючи важливість стадії досудового розслідування як такої, на якій ґрунтуються всі наступні стадії та рух кримінального провадження в цілому, а також ключову роль слідчого, дізнавача та прокурора, саме від них залежить ефективність його проведення. Спільна діяльність зазначених суб'єктів включає використання різних форм взаємодії. Водночас протиправні дії або бездіяльність слідчого, дізнавача та прокурора зумовлюють необхідність притягнення до юридичної відповідальності винних осіб. Однак у цьому контексті важливо визначити, у рамках якого виду юридичної відповідальності буде здійснюватися притягнення до відповідальності, та які заходи вважатимуться достатніми для формування практики мінімізації таких порушень у майбутньому.

Стан дослідження

Застосування окремих різновидів юридичної відповідальності слідчого, дізнавача та прокурора було предметом дослідження багатьох вітчизняних науковців, серед яких Р. М. Білокінь, Н. Б. Капустіна, М. В. Косюта, А. В. Мурзановська, Я. В. Шевчук, І. І. Шульган. Однак слід зазначити, що питання відповідальності зазначених суб'єктів

у взаємодії під час досудового розслідування залишається малодослідженим.

Метою статті є теоретичний аналіз різновидів юридичної відповідальності за правопорушення, вчинені під час взаємодії слідчого, дізнавача та прокурора під час досудового розслідування, а також пошук шляхів реалізації юридичної відповідальності з урахуванням завдань кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу

Необхідність взаємодії сторони обвинувачення під час досудового розслідування продиктована значною кількістю законодавчих та відомчих актів. Однак, коли йдеться про вчинення певних дій, а особливо в контексті взаємодії, де передбачається здійснення активних дій, необхідно враховувати потребу в запобіжниках, що забезпечать належне їх виконання.

Чинним законодавством регламентовано одразу декілька механізмів запобігання прийняттю неправомірних рішень, дій чи бездіяльності під час взаємодії слідчого та дізнавача з прокурором. Наприклад, прокурор уповноважений ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування (п. 8 ч. 2 ст. 36 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України)) [1]. При цьому, М. В. Косюта наголошує, що подібне повноваження прокурора має реалізовуватися у виняткових випадках, зокрема, у разі ігнорування вказівок начальника слідчого підрозділу або прокурора [2, с. 20]. Водночас, ч. 1 ст. 311 КПК України передбачає відповідний механізм і для слідчого та дізнавача, який реалізується через оскарження будь-яких рішень, дій чи бездіяльності прокурора.

Однак постає закономірне питання: чи достатньо вищезазначених механізмів для уникнення в майбутньому повторення таких дій? Однозначно, що ні. Крім механізмів ініціювання відсторонення та оскарження рішень, дій чи бездіяльності, існують і інші «запобіжники». Одним із них є відповідальність як категорія, яка відображає

свідоме ставлення особи до вимог, що визначаються обов'язками, зокрема юридична відповідальність. При цьому юридична відповідальність не завжди ототожнюється з санкцією правової норми, а може включати наслідки процесуального характеру [3, с. 347].

Особливо важливим є розгляд відповідальності ключових суб'єктів, які здійснюють досудове розслідування безпосередньо, а також суб'єктів, які здійснюють нагляд за його ходом. Мова йде про юридичну відповідальність слідчого, дізнавача та прокурора, яку потрібно розглядати не лише як гарантію виконання наданих їм процесуальних повноважень [4], а й як превентивний механізм недопущення зловживання ними [5, с. 266].

Коли йдеться про юридичну відповідальність за правопорушення, вчинені під час взаємодії слідчого та дізнавача з прокурором, важливо чітко визначити, коли саме правопорушення слід вважати таким, що сталося під час цієї взаємодії. У цьому контексті можна говорити про порушення норм КПК України, але не всіх, а лише тих, які можуть мати правові наслідки для інших учасників або які неможливо реалізувати без взаємодії з іншими учасниками. Наприклад, правопорушення вважатиметься вчиненим під час взаємодії прокурора, якщо він умисно затягує час погодження клопотання, поданого слідчим або дізнавачем. Щодо слідчого та дізнавача, то типовим прикладом правопорушення, вчиненого під час взаємодії, є невиконання вказівок прокурора.

Повертаючись до аналізу норм законодавства, варто звернути увагу на те, що у ч. 4 ст. 40 КПК України міститься вказівка на настання відповідальності за невиконання слідчим вказівок та доручень прокурора, яка передбачена законом. Що стосується дізнавача, то у статті, яка регламентує процесуальний статус цього суб'єкта досудового розслідування, відсутнє попередження про настання відповідальності у разі невиконання [6, с. 172].

У цьому контексті варто зазначити про вказівку на настання відповідальності саме за порушення цієї форми взаємодії, що є

обгрунтованим. О. Д. Гринів зазначає, що надання письмових вказівок є однією з найбільш поширених форм реалізації контрольних повноважень прокурора під час досудового розслідування [7, с. 205]. Зрештою, і через призму практичної площини, С. Б. Фомін, аналізуючи постанови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, підкреслює, що основною формою процесуальної взаємодії прокурора зі слідчим, яка вживається на всіх етапах досудового розслідування, є надання письмових вказівок і доручень [8].

Попри те, що надання вказівок та доручень дійсно є основним механізмом процесуальної форми взаємодії, існують й інші механізми взаємодії, наприклад, погодження прокурором або відмова в погодженні клопотань. Однак у цьому випадку відсутня вказівка на можливість настання відповідальності згідно із законом.

Крім того, важливо зазначити, що чинним законодавством окремо закріплена адміністративна відповідальність за ухилення від виконання законних вимог прокурора (стаття 185-8 Кодексу України про адміністративні правопорушення) [9]. Згідно з науково-практичним коментарем до вищезазначеної статті, об'єктом цього адміністративного проступку є суспільні відносини у сфері прокурорського нагляду [10]. Виходячи з цього, можемо констатувати, що зазначеною нормою законодавець підкреслює значимість охорони суспільних відносин у сфері прокурорського нагляду, який у досудовому розслідуванні здійснюється у формі процесуального керівництва.

Станом на сьогодні кримінальна відповідальність за невиконання слідчим вказівок прокурора (стаття 381-1 КК України «Невиконання слідчим вказівок прокурора») скасована, натомість кримінальна відповідальність слідчого, дізнавача та прокурора регламентована Розділом XVII Кримінального кодексу України [11]. У всіх передбачених цим розділом кримінальних правопорушеннях основним безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, що забезпечують законну діяльність відповідного сегменту публічного апарату управління, а також в окремих випадках юридичних осіб

публічного та приватного права [12, с. 545]. При цьому окремо не виділяються суспільні відносини у сфері прокурорського нагляду у формі процесуального керівництва, порушення яких підриває авторитет органів прокуратури.

Розглядаючи питання притягнення до дисциплінарної відповідальності за правопорушення, вчинені під час взаємодії слідчого та дізнавача з прокурором, слід зазначити, що в законодавстві відсутні норми, які б встановлювали відповідальність саме за рішення, дії чи бездіяльність під час такої взаємодії. Іншими словами, якщо йдеться про порушення прокурором вимог КПК України під час взаємодії зі слідчим та дізнавачем, то відповідальність за цей дисциплінарний проступок настає на підставі п. 1 ч. 1 ст. 43 Закону України «Про прокуратуру», а саме за неналежне виконання службових обов'язків, якщо діяння не містить складу кримінального правопорушення. Відтак, окремі норми, які б регламентували дисциплінарну відповідальність за правопорушення, вчинені під час взаємодії, не передбачена [13].

Відтак, на сьогодні неможливо відокремити окрему систему правопорушень, вчинених під час взаємодії слідчого, дізнавача та прокурора під час здійснення досудового розслідування, у зв'язку з відсутністю достатньої кількості спеціальних норм, які б встановлювали відповідальність за правопорушення, вчинені під час взаємодії.

Враховуючи те, що слідчий, дізнавач та прокурор під час взаємодії реалізують повноваження, визначені КПК України, і своїми діями чи бездіяльністю порушують кримінально-процесуальні норми, постає питання: чи не є закономірним застосування щодо них заходів кримінально-процесуальної відповідальності? Якщо вище ми розглянули можливість притягнення аналізованих суб'єктів досудового розслідування до таких різновидів юридичної відповідальності, як адміністративна та кримінальна, то окрему увагу слід звернути і на кримінально-процесуальну відповідальність, до якої у доктрині привернуто чималу увагу. Зокрема, І. І. Шульган наголошує, що особливістю кримінально-процесуальної відпо-

відальності є характер цих заходів, які відрізняються не стільки штрафними, скільки правовідновлювальними санкціями. Водночас науковець не виключає можливості притягнення особи до інших видів юридичної відповідальності одночасно із застосуванням кримінально-процесуальної [14, с. 107].

Окрему увагу варто звернути на особливність, яка полягає в тому, що процесуальна відповідальність реалізується через правовідносини процесуальної юридичної відповідальності, де обов'язковим учасником таких відносин є суд (судочинство) [15, с. 524]. Якщо ми говоримо про питання юридичної відповідальності аналізованих суб'єктів, то одразу варто акцентувати увагу на тому, що розгляд відбувається саме на стадії досудового розслідування кримінального провадження, де виконання судово-контрольної функції законодавець покладає на слідчого суддю [16, с. 131].

Попри це, А. В. Мурзановська, яка досліджувала кримінально-процесуальну відповідальність за КПК України 2012 року на монографічному рівні, зазначає, що концепція кримінально-процесуальної відповідальності не знайшла повного відображення в новому КПК України, що викликало необхідність дослідження правових, теоретичних та практичних проблем її реалізації [17, с. 5-6]. Прикладним підтвердженням цієї тези є відсутність закріплення в кримінально-процесуальному законодавстві такого заходу впливу, як окрема ухвала. Незважаючи на це, Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду наголошує, що суддя має процесуальне повноваження для постановлення ухвал, які не вирішують справу по суті, але звертають увагу уповноважених органів на встановлені в кримінальному провадженні факти порушення закону, які потребують вжиття належних заходів реагування [18].

У зв'язку з наявністю судової практики, у якій не вбачаються порушення щодо постанови окремої ухвали, були напрацьовані законодавчі зміни в частині регламентації норми, яка регулює зазначений вид судового рішення. За змістом проекту: «Слідчий суддя, суд можуть постановити окрему ухвалу у випадку зловживання процесуаль-

ними правами, порушення процесуальних обов'язків, неналежного виконання професійних обов'язків чи іншого порушення кримінального процесуального законодавства України адвокатом, прокурором, слідчим або дільничним, а також порушення ними прав, свобод та законних інтересів осіб у кримінальному провадженні» [19]. Варто наголосити, що фактично слідчий суддя своїм рішенням у вигляді окремої ухвали опосередковує процедуру притягнення до відповідальності, вбачаючи порушення норм процесуального законодавства, а не виступає безпосередньо суб'єктом притягнення.

На основі вищенаведеного залишається відкритим закономірне питання про застосування заходів юридичної відповідальності до слідчого, дільничного та прокурора за правопорушення, вчинені під час взаємодії в ході під час досудового розслідування. Звертаючись до процесуального законодавства, яке регулює порядок здійснення інших форм судочинства, можна простежити, що процесуальна відповідальність, яка реалізується через заходи процесуального примусу, застосовується до всіх учасників провадження в однаковій мірі. Що стосується кримінально-процесуального законодавства, то тут ситуація дещо інша. Зокрема, главою 10 розділу II регламентовано підстави та порядок застосування заходів забезпечення кримінального провадження, серед яких є: виклик слідчим, дільничним, прокурором; затримання особи, запобіжні заходи тощо, які за своїм змістом є незастосовними відносно аналізованих суб'єктів. Р. М. Білокін, виходячи з проведеного опитування, зазначає, що більшість опитаних практичних працівників вважають, що суб'єктами кримінально-процесуальної відповідальності є учасники кримінального провадження, які відіграють допоміжну роль у кримінальному процесі (свідок, спеціаліст, експерт) або відстоюють особистий правовий інтерес (підозрюваний, обвинувачений) [20, с. 105-106]. Водночас постає обґрунтоване питання про достатність заходів кримінально-процесуальної відповідальності слідчого, дільничного та прокурора у разі настання невідворотних наслідків, які

спричинили неможливість досягти завдання кримінального провадження.

Притягнення до кримінально-процесуальної відповідальності може здійснюватися через окрему ухвалу, яка є засобом реагування суду на виявлені порушення під час виконання процесуальних обов'язків. Коли йдеться про цей вид юридичної відповідальності, відсутність взаємодії між слідчим, дізнавачем та прокурором може бути лише припущенням судом певних обставин, але не заходом відповідальності. Фактично, цим рішенням суд доводить до відома відповідного начальника слідчого підрозділу або начальника відділу органу прокуратури необхідність вжиття відповідних організаційно-правових заходів та вирішення питання про притягнення до юридичної відповідальності винних осіб.

Висновки

Підсумовуючи, варто наголосити, що чинне законодавство при визначенні юридичної відповідальності слідчого, дізнавача та прокурора містить загальні формулювання, під які підпадає значна кількість діянь. Яскравим прикладом цього є «невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків» як підстава для притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності. Водночас, при регламентації різних видів юридичної відповідальності, як правило, у нормах не вказується, що правопорушення вчинене саме під час взаємодії.

Винятковою нормою, яка є близькою до цього та містить вказівку на те, що правопорушення вчинене під час взаємодії, є стаття 185-8 Кодексу України про адміністративні правопорушення, що встановлює відповідальність за невиконання законних вимог прокурора. Донедавна Кримінальний кодекс України містив норму, яка конкретно передбачала відповідальність слідчого за невиконання вказівок прокурора, що є основною формою процесуальної взаємодії, але ця норма була скасована.

У контексті подальших досліджень доцільно розглянути питання закріплення норм, які б регламентували юридичну відповідальність за правопорушення, вчинене

під час взаємодії слідчого та дізнавача із прокурором.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. *Верховна рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

2. Косюта М. В. Місце прокурора у керівництві досудовим розслідуванням згідно українського законодавства. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2024. Вип. 41. С. 15-21.

3. Загальна теорія права: підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2020. 568 с.

4. Відповідальність слідчого і прокурора треба розцінювати як гарантію виконання ними процесуальних повноважень. *LegalHighSchool*. 2018. URL: <http://surl.li/ufsqn>.

5. Сліпенюк Т. М. Добросовісне використання процесуальних повноважень у кримінальному процесі: морально-правовий аспект. *Право і суспільство*. 2022. № 6. С. 261-267.

6. Когут І. Розмежування доручення та вказівки прокурора як форм процесуального керівництва досудовим розслідуванням. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи: матеріали Круглого столу (23 вересня 2022 року) / упор. І.В. Гловюк, Н.Р. Лашук, В.В. Навроцька, І.Р. Серкевич, Н.І. Устрицька*. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 171-174.

7. Гринів О.Д. Вказівка прокурора як форма процесуального керівництва досудовим розслідуванням. *Університетські наукові записки*. 2016. № 57. С. 205-212.

8. Суддя ККС ВС висвітлив питання стосовно доказів і доказування у кримінальному провадженні. *Верховний Суд*. 2021. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/presenter/news/1094957/>.

9. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс від 07.12.1984 № 8073-X. *Верховна рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/conv#n2005>.

10. Науково-практичний коментар до статті 185-8 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 01.01.2017. *Liga360*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/КК007664>.

11. Кримінальний кодекс України: Кодекс від 05.04.2001 № 2341-III. *Верховна рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

12. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / за заг. ред. доктора юрид. наук, проф. В. В. Сухоноса. Суми: ПФ «Видавництво «Університетська книга», 2020. 672 с.

13. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. *Верховна рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

14. Шульган І. І. Прокурор в кримінальному процесі: дисертація на здобуття наук. ступ. ... спец. спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / І. І. Шульган; Нац. у-т «Львівська політехніка». Львів, 2020. 238 с.

15. Капустіна Н. Б., Шевчук Я. В. Процесуальна відповідальність як соціальне явище: історико-філософський аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 522-525.

16. Адамов Ф. П. Основні владні суб'єкти досудового розслідування і їхні кримінальні процесуальні функції. *Європейські перспективи*. 2020. № 3. С. 131-135.

17. Кримінально-процесуальна відповідальність за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року: монографія / А. В. Мурзановська. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 192 с.

18. Кірюшин А. А. Окремим ухвалям бути! (ВС/ККС у справі № 686/9636/18 від 14.06.2021). *Протокол.UA*. 2021. URL: https://protocol.ua/ua/vs_or_kks_okremim_uhva/.

19. У ВР запропонували нову форму реагування суддів на зловживання правами адвокатами. *Національна асоціація адвокатів України*. 2023. URL: <https://unba.org.ua/news/8252-u-vr-zaproponovali-novu-formu-reaguvannya-suddiv-na-zlovzhivannya-pravami-advokatami.html>.

20. Білокінь Р. М. Кримінально-процесуальна відповідальність: монографія. Київ: Видавничий центр «Кафедра», 2017. 430 с.

Kohut Ivan – PhD student of the Department of Criminal Law and Procedure, Assistant of the Department of Criminal Law and Procedure, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

LEGAL LIABILITY FOR OFFENSES COMMITTED DURING THE INTERACTION BETWEEN THE INVESTIGATOR AND THE INQUIRER WITH THE PROSECUTOR

The article establishes that errors are typical in any process, and criminal proceedings are no exception. At the same time, errors made during the pre-trial investigation are critically significant for the entire criminal proceeding. The author identifies a group of offenses that can only be committed during the interaction between the investigator or inquirer and the prosecutor. This approach is explained by the existence of a distinct object of infringement—the public relations that ensure the authority of pre-trial investigation bodies and the prosecution, as well as by the composition of the subjects involved.

The analysis of scientific research and legislation allowed for the identification of two main approaches to the legal liability of the subjects under review. The first approach involves holding the investigator, inquirer, and prosecutor directly accountable by the authorized entities. The second approach involves the application of criminal procedural liability, which is implemented through a separate ruling by the investigating judge. In both cases, however, the entity responsible for bringing legal liability remains unchanged.

Keywords: criminal proceedings, pre-trial investigation, investigator, inquirer, prosecutor, legal liability, interaction.